

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ВОЙЦЕШУК ВАДИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 342.951:347.965(477)

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ
ДОПОМОГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Приватній установі
«Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, старший дослідник

Струневич Олександра Петрівна,

Приватна установа

«Науково-дослідний інститут публічного права»,
провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Шаповал Роман Володимирович,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності;

доктор філософії в галузі права, доцент

Дервянко Наталія Зеновіївна,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука,

завідувач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «14» лютого 2025 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися в національній бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «14» січня 2025 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Забезпечення реалізації права громадян на якісну та своєчасну правову допомогу є пріоритетним напрямом діяльності держави. Актуальність цього завдання зростає в умовах збройної агресії РФ проти України, яка поставила перед системою адвокатури нові виклики. Захист громадян України на тимчасово окупованих територіях, участь українських адвокатів у показових процесах над українськими військовими на території РФ, гарантування інтересів українців за кордоном – ось неповний перелік тих викликів, які сьогодні є надто актуальними і змушують державу замислитися над реформуванням інституту адвокатури. Слід визнати, що останній наразі залишається не адаптованим до умов збройного конфлікту. Зазначимо, що особливої ролі інститут адвокатури все ж таки може набути в умовах перехідного періоду, коли численні жертви конфлікту будуть прагнути сатисфакції від держави-агресорки. Усі ці виклики змушують наукову спільноту звертатися до проблеми удосконалення інституту адвокатури та наближення його до стандартів країн ЄС. Це завдання особливо актуальне в умовах європейської інтеграції нашої країни, яка вимагає виконання низки зобов'язань, у тому числі у сфері гарантування прав і свобод громадян. З огляду на це порівняльний адміністративно-правовий аналіз інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці є досить актуальним напрямом наукового пошуку.

Структуру, завдання та цілі адвокатури в різні часи досліджували: В.Г. Андрусів, С.С. Бандурка, Д.М. Белов, Ю.М. Бисяга, А.М. Бірюкова, А.В. Боровик, А.Ю. Брода, Т.Б. Вільчик, Н.З. Деревянко, М.Р. Іванців, В.М. Ісакова, С.С. Калинюк, О.В. Крушницька, О.В. Мартовицька, Г.В. Медвідчук, А.М. Подоляка, Л.В. Тацій, Л.В. Ткачук, В.І. Цимбалюк, Р.В. Шаповал, К.В. Шкарупа, Є.Ф. Шкребець, А.А. Шовкун та інші вітчизняні науковці. Особливо слід виділити такі фундаментальні наукові праці, як: А.М. Бірюкова «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» (2006 рік), Л.В. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина» (2008 рік), В.М. Ісакова «Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії» (2013 рік), Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016 рік), І.Я. Семенюк «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий правовий аспект» (2016 рік), Є.Ф. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» (2016 рік). Вказані та інші вчені внесли значний вклад у розвиток учень про адвокатуру. Утім у своїх працях вони розглядали інститут адвокатури без порівняння його з відповідними моделями європейських держав. До того ж правозастосовна практика виявила чимало прогалин, пов'язаних з недосконалістю органів адвокатського самоврядування. Наведене не лише

зумовило вибір теми дисертації, а і свідчить про актуальність її наукових положень як для теоретичного аналізу інституту адвокатури, так і для визначення нових методологічних підходів до вдосконалення системи адвокатського самоврядування у сучасних умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, розділу II Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Дослідження здійснювалося в межах планів науково-дослідної роботи Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права».

Мета дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів, чинного законодавства України та практики його застосування, а також аналізу відповідного законодавства Литовської Республіки дослідити систему адвокатури як інститут реалізації права громадян на правову допомогу. Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких *задач*:

- охарактеризувати поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні;
- проаналізувати особливості права на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки;
- здійснити аналіз процесуального статусу адвоката в законодавстві України;
- розглянути особливості правового статусу адвоката в Литовській Республіці;
- схарактеризувати організаційно-правові аспекти адвокатського самоврядування в Україні;
- описати особливості системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці;
- обґрунтувати напрями застосування позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Латвійської Республіки в Україні;
- запропонувати механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення державою права громадян на правову допомогу.

Предмет дослідження – системи адвокатури України та Литовської Республіки.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертацією відповідно до поставленої мети і завдань з урахуванням специфіки об'єкта та предмета дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема такі: формально-логічний застосовано у формулюванні теоретичних положень дисертації, зокрема, під час конструювання автором дефініцій понять; статистичний та системно-структурний використано для дослідження

організаційно-правових аспектів розбудови системи адвокатури в Україні та Литовській Республіці; метод моделювання дав змогу розробити низку пропозицій, спрямованих на вдосконалення наукових поглядів на інститут адвокатури; методи аналізу та синтезу дозволили з'ясувати особливості системи адвокатського самоврядування в Україні та Литовській Республіці; порівняльно-правовий метод використаний під час аналізу стану та проблем законодавчого забезпечення інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці; методи узагальнення та прогнозування застосовані у процесі формулювання висновків до розділів і загальних висновків до роботи загалом.

Нормативною основою дослідження є Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року № 5076-VI, Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, інші закони, підзаконні нормативно-правові акти України, норми міжнародного права та законодавство про адвокатську діяльність та систему адвокатури Литовської Республіки.

Інформаційною та емпіричною основою дослідження є політико-правова публіцистика, статистичні та аналітичні матеріали, довідкові видання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших системних досліджень, в якому здійснено порівняльний адміністративно-правовий аналіз інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків. Основні наукові положення, що виносяться на захист:

уперше:

– здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавства і практики розбудови інституту адвокатури в Литовській Республіці та Україні з деталізацією особливостей системи адвокатського самоврядування та подальшою систематизацією напрямів імплементації позитивного досвіду;

– запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний (формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини) та внутрішньоорганізаційний (формується з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури) статуси;

– запропоновано комбінований механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання внутрішньодержавного та міжнародного механізмів;

– запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні, яка включає кількісні та якісні критерії;

удосконалено:

– наукові погляди щодо категорії «правова допомога» за рахунок систематизації її таких ознак, як: формалізованість, адресність та цілеспрямованість; наявність у природі ідеологічного складника, реалізація шляхом професійної діяльності суб'єктів зі спеціальним статусом;

– теоретичні підходи до розуміння природи адвокатського самоврядування завдяки обґрунтуванню його комунікативної функції, яка забезпечує довіру суспільства до адвокатів та сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу загалом;

– наукові положення про правовий статус адвоката завдяки поділу прав і обов'язків на: основні (визначаються обсягом необхідної правової допомоги), додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката), а також статичні (закріплені в законодавстві про адвокатську діяльність) та динамічні (змінюються залежно від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога);

– вчення про імплементацію міжнародних норм до законодавства України за рахунок систематизації таких викликів цього процесу: політизація процесу просування законодавчих ініціатив; відсутність системи моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду; внутрішній супротив адвокатського середовища; збройний конфлікт; зайва бюрократія;

дістало подальшого розвитку:

– вчення про право на правову допомогу в частині обґрунтування його конституційно-правової природи, в якій поєднано необхідність захисту основоположних прав і свобод;

– теоретичні положення про розмежування права на судовий захист та права на правову допомогу завдяки аргументації взаємозалежності та взаємозумовленості цих прав, а також обґрунтування ідеї розгляду права на правову допомогу як передумови реалізації права на звернення до суду;

– наукові погляди на реформування адвокатури за рахунок узагальнення таких напрямів імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки: забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів;

– теоретичні положення про систему адвокатського самоврядування, що стало можливим завдяки систематизації його таких завдань: формування засад взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування; санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; реалізація представницької функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретико-правових уявлень про інститут адвокатури в Україні, зокрема визначення шляхів удосконалення системи адвокатського самоврядування;

– у правотворчому процесі – як концептуальна основа розробки доктрин та стратегій у сфері прав людини, а також удосконалення вже існуючих законодавчих і підзаконних актів у сфері адвокатської діяльності;

– у сфері правозастосовної діяльності – як методологічна основа вдосконалення інституту адвокатури в Україні;

– в освітньому процесі – під час укладання підручників, навчальних посібників та проведення занять з дисциплін «Конституційне право», «Адміністративне право», а також під час організації та проведення курсів підвищення кваліфікації адвокатів в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації, викладені у дослідженні, було оприлюднено на науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 року); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 3–4 квітня 2024 року); «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system» (м. Рига, Латвійська Республіка, 7–8 лютого 2024 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 року).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 5 статтях, з яких 4 опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступ, чотири розділи, які містять вісім підрозділів, висновки), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, з яких 163 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складається із 215 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, вказано на зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, грантами, визначено мету і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження, перераховано використані наукові методи дослідження, наведено аргументи щодо наукової новизни та практичного значення отриманих результатів, зазначено апробацію матеріалів дисертації, її структуру й обсяг.

Розділ 1 «Аналіз нормативно-правового визначення права на правову допомогу в Україні та Литовській Республіці» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття, зміст та законодавче визначення права на правову допомогу в Україні»* зазначено, що правова допомога є формалізованим способом захисту прав людини і громадянина, який включає у себе комплекс видів та форм допомоги з боку правників, реалізація яких сприяє відновленню порушених прав, їхньому визнанню та закріпленню за конкретною особою.

Констатовано, що правова допомога характеризується адресністю та цілеспрямованістю, тобто її надання повинно відповідати конкретній меті, з якою особа і звертається до суб'єктів, які надають цю допомогу.

Аргументовано, що право на правову допомогу є набагато ширшим за категорію «правова допомога», оскільки остання виступає лише як інструментарій, а перша – розкриває не тільки практичну, а й ідеологічну складову частину контексту.

Встановлено, що необхідність гарантування права на правову допомогу вказує на його залежність від системи конституційно-правових та організаційно-правових гарантій, тобто від створення державою і суспільством належних умов реалізації цього конституційного права.

У підрозділі 1.2 *«Право на правову допомогу в законодавстві та правовій традиції Литовської Республіки»* вказано, що право на правову допомогу в Литовській Республіці напряму не позиціонується в конституції, однак регламентація окремих складників цього права дещо компенсує цей недолік.

Встановлено, що в Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд, що дозволяє окреслити його роль у суспільних правовідносинах. Вказано, що значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту, що не зовсім коректно, оскільки в країні розвинені позасудові способи захисту прав і свобод, які також вимагають правової допомоги.

Аргументовано, що практика моніторингу якості правової допомоги в Литовській Республіці дає змогу своєчасно виявляти недоліки системи, корегувати їх у процесі її функціонування та виходити на сталий рівень якості правової допомоги.

З'ясовано, що система правової допомоги в Литовській Республіці є людиноцентричною та спрямована виключно на задоволення потреб отримувачів правової допомоги та врахування їхніх інтересів.

Розділ 2 «Порівняльна характеристика правового статусу адвоката в Україні та Литовській Республіці» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Регламентація процесуального статусу адвоката в законодавстві України»* встановлено, що комплекс прав адвоката дозволяє досить комплексно діяти в рамках надання правової допомоги як фізичним, так і юридичним особам.

Зазначено, що адвокат в Україні наділений правами, які дозволяють вимагати йому відповідної поведінки та дій від посадових або службових осіб органів влади, а також інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Доведено, що унікальність правового статусу адвоката полягає у протиставленні публічно-правової функції та принципу незалежності від держави.

Зазначено, що на користь віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства також вказує той факт, що вони здійснюють свою діяльність у взаємодії із суб'єктами владних повноважень, виконуючи на практиці окремі делеговані державою публічні (невладні) повноваження.

З'ясовано, що публічні (невладні) повноваження адвокатів є різновидом делегованих державою повноважень, які реалізуються в рамках правозахисної діяльності в інтересах громадян, іноземців та осіб без громадянства. Вказано, що адвокатська діяльність може розглядатися як засіб адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави.

У підрозділі 2.2 «Особливості визначення правового статусу адвоката в законодавстві Литовської Республіки» констатовано, що в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, які є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин.

Наголошено на неприпустимості ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами, що робить їх незалежними та індивідуалізованими учасниками процесуальних правовідносин, що вказує на особливий правовий статус порівняно з громадянами, іноземцями та особами без громадянства.

Встановлено, що в Литовській Республіці, на відміну від України, інститут адвокатури не позиціонується як інститут громадянського суспільства, а навпаки, розглядається відсторонено та протиставлений суспільству і органам влади.

З'ясовано, що в Литовській Республіці досить багато уваги приділяється регулюванню фінансових аспектів діяльності адвокатів, зокрема, вони обмежені державою у виборі господарсько-правових форм, у рамках яких здійснюється адвокатська діяльність.

Розділ 3 «Порівняльно-правовий аналіз систем адвокатського самоврядування України та Литовської Республіки» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Організаційно-правові аспекти розбудови адвокатського самоврядування в Україні» встановлено, що адвокатське самоврядування є поліфункціональною організаційно-розпорядчою структурою, яка складається з окремих елементів та об'єднує професійне середовище адвокатів навколо вирішення питань саморозвитку та самоконтролю.

Доведено, що формалізація джерел фінансування має велике значення. Зокрема, слід акцентувати увагу на двох аспектах: по-перше, ці джерела засвідчують некомерційний характер системи адвокатського самоврядування; по-друге, є аргументом на користь самоврядності адвокатури, яка всередині системи акумулює кошти на власне самоврядування.

Зазначено, що адвокатське самоврядування в Україні являє собою відносно самостійну, наділену певною автономією сукупність органів, повноваження яких чітко регламентовані та охоплюють різні сфери організації та нормального функціонування адвокатури в Україні. Констатовано, що адвокатське самоврядування в Україні реалізується на двох концептуалізованих рівнях: регіональному (представлений структурами, які здійснюють свою діяльність у рамках окремих областей України) та загальнодержавному (позиціонується через вищі органи у системі, наділені переважно представницькими функціями).

У підрозділі 3.2 *«Особливості формування системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці»* встановлено, що існує функціональний зв'язок між рівнем розвитку законодавства та ефективністю інституту адвокатури, який візуалізується через цілі, методи та форми адвокатської діяльності, а також через систему адвокатського самоврядування, яка може розглядатися як гарантія адвокатської діяльності.

Обґрунтовано, що основою системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці є Асоціація адвокатів Литви, яка є загальнодержавним професійним об'єднанням адвокатів, має свої органи, які переважно зорієнтовані на вирішення окремих блоків питань: організаційно-розпорядчого, освітньо-кваліфікаційного та контрольного-наглядного.

Доведено, що литовська модель адвокатського самоврядування орієнтована на європейські практики управління адвокатурою, в основі яких є підзвітність та самоврядність. З'ясовано, що значна частина повноважень органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці стосується міжнародної співпраці, що значно розширює функціональні можливості.

Розділ 4 «Впровадження позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури Литовської Республіки в Україні» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Перспективні напрями застосування позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні»* зазначено, що в Україні вдосконалення інституту адвокатури позиціонується як окремий напрям діяльності держави, який поєднує цілі, що пов'язані як з питаннями надання правової допомоги адвокатами, так і з окремими аспектами адвокатського самоврядування.

Аргументовано, що в Україні система адвокатського самоврядування набагато структурованіша, ніж у Литовській Республіці, що дозволяє делегувати регіонам значний обсяг організаційних повноважень. Відзначено, що нормотворчість органів адвокатського самоврядування в Україні характеризується високим рівнем розвитку, що свідчить про належний рівень

самоврядності адвокатури.

Обґрунтовано, що застосування позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні має відбуватися за конкретними напрямками та враховувати окремі виклики, які здатні негативно вплинути та нівелювати результати. Зазначено, що сфери застосування позитивного досвіду переважно обмежені гарантіями адвокатської діяльності, змістом права на правову допомогу, а також окремими питаннями реалізації адвокатського самоврядування.

У підрозділі 4.2 «Імплементация позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні» визначено, що реформування адвокатури шляхом впровадження позитивного досвіду демонструє зацікавленість держави у створенні належних умов реалізації громадянами конституційного права на правову допомогу та захист.

Доведено, що суб'єкти владних повноважень залучені до процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні через: законотворчу діяльність, реалізацію права законодавчої ініціативи, формування та реалізацію окремих напрямів державної політики, здійснення моніторингу, контролю та нагляду.

Зазначено, що суб'єкти, які належать до системи адвокатського самоврядування, беруть участь у процесі імплементації шляхом: формування окремих стратегій та концепцій; ухвалення організаційних рішень та забезпечення їхнього виконання; вивчення та узагальнення позитивного досвіду; голосування на загальних зборах. Встановлено, що міжнародні учасники (представники урядових або неурядових організацій, представники професійних міжнародних об'єднань адвокатів) беруть участь у процесі імплементації шляхом: узагальнення пропозицій та рекомендацій для України; проведення спільних комунікативних заходів з метою гармонізації законодавства про адвокатську діяльність.

ВИСНОВКИ

У дисертації в результаті проведеного ґрунтовного порівняльного адміністративно-правового аналізу інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці було виявлено низку теоретичних та практичних завдань, пов'язаних з правовим забезпеченням адвокатської діяльності, а також запропоновано шляхи імплементації відповідного позитивного досвіду. Ключові висновки цього дисертаційного дослідження, що розширюють і доповнюють представлені на захист положення наукової новизни, полягають у такому:

1. Встановлено, що право на правову допомогу є суб'єктивним правом, адже воно дозволяє суб'єкту активно діяти, захищаючи свої права як самостійно, так і за допомогою інституту адвокатури, який спеціально створюється державою. З'ясовано, що право на правову допомогу має конституційно-правову природу і може бути віднесене до числа

основоположних прав. Зазначено, що право на правову допомогу можна розглядати крізь призму двох відносно самостійних аспектів: 1) існує для забезпечення захисту інших прав; 2) може виступати як самостійна потреба, яка відповідає інтересам особи.

Доведено, що право на судовий захист та право на правову допомогу перебувають у взаємозалежності та виступають як взаємозумовлені категорії, розкриваючи при цьому унікальність їхньої конституційно-правової природи. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися як передумова реалізації права на звернення до суду, оскільки якісна та кваліфікована правова допомога дозволить особі більш ефективно захищати власні права у суді.

2. Запропоновано право на правову допомогу розглядати як конституційну цінність, адже воно забезпечує рівність та справедливість через створення однакових умов доступу особи до справедливого суду. Констатовано, що у праві на правову допомогу втілена ідея доступності кваліфікованої правничої допомоги усім без винятку верствам населення України.

Систематизовано такі ознаки природи категорії «правова допомога»: 1) правова допомога є формалізованим способом захисту прав людини і громадянина; 2) правова допомога характеризується адресністю та цілеспрямованістю; 3) правова допомога наділена потужним ідеологічним складником, яка виявляється у необхідності захисту конституційних принципів справедливості та рівності сторін; 4) правова допомога реалізується шляхом професійної діяльності суб'єктів, які мають індивідуалізований правовий статус та повинні відповідати певним вимогам.

3. Встановлено, що право на правову допомогу може розглядатися одночасно в двох вимірах: по-перше, як самостійне право, а по-друге, як гарантія реалізації інших конституційних прав. Зазначено, що подібна особливість характеризує унікальність та складність правової природи права на правову допомогу, в якій матеріальні та процесуальні начала розглядаються як взаємозумовлені категорії. Систематизовані такі принципи реалізації права на правову допомогу: 1) професійність надавачів допомоги; 2) пріоритет інтересів вигодонабувачів, тобто громадян; 3) необмеженість у просторі та часі; 4) конкретизованість та цілеспрямованість; 5) унікальний зміст, який зумовлений потребами вигодонабувачів; 6) обмеженість наявними процесуальними видами і формами.

4. Доведено, що реалізація права на правову допомогу залежить від таких чинників, як: 1) рівень регламентації (чітка деталізація окремих аспектів реалізації права на правову допомогу); 2) рівень політизованості (надмірна політизація може негативно позначатися на практиці реалізації зазначеного права); 3) рівень правової культури (обізнаність громадян у порядку та умовах отримання правової допомоги в державі характеризує коло практичних можливостей особи); 4) рівень організаційного забезпечення (ефективність реалізації права на правову допомогу напряму залежить від розвиненості в державі спеціальних інституцій, які сприяють і забезпечують цей процес на всіх його рівнях); 5) рівень довіри до правосуддя (реалізація права на правову

допомогу залежить від рівня довіри суспільства до судової системи та правоохоронних органів).

5. Систематизовано такі особливості конституційного визначення права на правову допомогу в Литовській Республіці: 1) регламентація окремих складників права на правову допомогу в законодавстві компенсує відсутність його конституційного визначення; 2) у Конституції Литовської Республіки право на правову допомогу позиціоновано як елемент права на справедливий суд; 3) значна частина норм Основного закону Литовської Республіки зводить право на захист до судового захисту. Встановлено, що в законодавстві Литовської Республіки право на правову допомогу деталізовано в окремому законодавчому акті та у подальшому закріплено в документах процесуального характеру. Доведено, що право на правову допомогу в Литовській Республіці передбачає судовий захист та позасудову медіацію.

6. Констатовано, що в профільному законодавчому акті досить чітко окреслені права та обов'язки адвоката, які утворюють його процесуальний статус, а також деталізовані окремі форми адвокатської діяльності. Зазначено, що в регламентованих правах адвоката розкривається увесь функціонал адвокатської діяльності, а отже, права адвоката слід розглядати як одну з гарантій права на правову допомогу, яке передбачене Конституцією України та деталізовано в інших законодавчих актах. Запропоновано обов'язки адвоката поділити на дві групи: основні (пов'язані із взаєминами з клієнтом, які визначаються обсягом необхідної правової допомоги) та додаткові (зумовлені вимогами, які висуваються державою до самого адвоката).

7. Доведено, що правовий статус адвоката охоплює не тільки його права та обов'язки, він з-поміж іншого включає питання відповідальності та гарантій адвокатської діяльності. Обґрунтовано віднесення правового статусу адвоката до спеціальних статусів порівняно з правовим статусом людини і громадянина. Зазначено, що адвокат в Україні наділений правами, які дозволяють вимагати йому відповідної поведінки та дій від посадових або службових осіб органів влади, а також інших суб'єктів (фізичних та юридичних осіб). Встановлено, що адвокат у процесі своєї діяльності працює зі специфічною інформацією, яка віднесена до інформації з обмеженим режимом доступу (адвокатська таємниця), що зумовлює додаткові обов'язки щодо захисту цієї інформації.

З'ясовано, що правовий статус адвоката, окрім визначення комплексу прав і обов'язків, окреслює професійне середовище, яке увібрало у себе повну інформацію про традиції, цінності та принципи адвокатської діяльності, і безпосередньо впливає на адвокатів, які в ньому перебувають та здійснюють свою професійну діяльність. Аргументовано, що мета діяльності адвоката, хоча і відповідає інтересам клієнтів, відрізняється своєю формою, яка обмежена законодавством, тобто отримувачі правової допомоги мають своє індивідуальне бачення її обсягу та змісту.

8. Обґрунтовано, що категорії «публічні (невладні) повноваження» та «суспільно-державні обов'язки» адвоката пов'язані між собою, оскільки: полягають у забезпеченні належного рівня правової допомоги громадянам, іноземцям та особам без громадянства; є практичним втіленням зобов'язань держави, яка через інститут адвокатури гарантує кожному ефективну та якісну правову допомогу.

Визначено, що на користь віднесення адвокатури до інститутів громадянського суспільства вказує факт здійснення адвокатами діяльності у взаємодії із суб'єктами владних повноважень, виконуючи на практиці окремі делеговані державою публічні (невладні) повноваження. Акцентовано увагу на тому, що в законодавстві адвокатура визначена як недержавний самоврядний інститут, що є аргументом на користь зарахування адвокатури до числа інститутів громадянського суспільства, оскільки вона чітко відмежована від вертикалі виконавчої влади.

9. Доведено, що адвокатська діяльність пов'язана з правозахисною функцією держави, оскільки: 1) публічні (невладні) повноваження адвокатів є різновидом делегованих державою повноважень, які реалізуються в рамках правозахисної діяльності в інтересах громадян, іноземців та осіб без громадянства; 2) адвокатська діяльність може розглядатися як засіб адміністративно-правового забезпечення правозахисної функції держави.

Запропоновано права та обов'язки адвоката в Україні об'єднати в рамках двох кластерів: статичних (закріплених у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») та динамічних (змінюються залежності від виду судочинства та процесуального становища особи, якій надається правова допомога). Встановлено, що окрема частина прав та обов'язків адвоката визначається метою та процесуальними цілями, а правовий статус адвоката є досить складним, що зумовлене багатьма особливостями реалізації конституційного права на правову допомогу.

10. З'ясовано, що в литовському законодавстві адвокат позиціонується як окрема процесуальна фігура, яка наділена державою правами, що мають дуже специфічну природу, є конституційними та спрямовані на забезпечення надання якісної правової допомоги суб'єктам приватно-правових та публічно-правових відносин. Зазначено, що етичні засади діяльності адвокатів у Литовській Республіці регламентовані вдаліше, ніж у нашій державі, оскільки вони охоплюють широке коло питань, а саме: 1) взаємини адвоката з клієнтом; 2) взаємини адвоката з державою; 3) взаємини адвоката з іншими адвокатами. Встановлено, що в Литовській Республіці адвокатура позиціонується як суміжний правовий інститут судочинства.

11. Встановлено, що адвокатське самоврядування в Україні з-поміж іншого виконує комунікативну функцію, формуючи імідж адвокатури та визначаючи ключові напрями взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Доведено, що ця функція забезпечує довіру суспільства до адвокатів, що, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності реалізації права на правову допомогу загалом. Зазначено, що адвокатське самоврядування є поліфункціональною

організаційно-розпорядчою структурою, яка складається з окремих елементів та об'єднує професійне середовище адвокатів навколо вирішення питань саморозвитку та самоконтролю.

З'ясовано, що серед ключових завдань адвокатського самоврядування в Україні є: 1) формування засад взаємодії адвокатури з органами влади та місцевого самоврядування, а також судовими і правоохоронними органами; 2) санкціонування діяльності адвокатів через надання відповідного свідоцтва, що має значення для отримувачів правової допомоги; 3) реалізація представницької функції як на рівні держави, так і на рівні міжнародних організацій.

12. Систематизовано такі особливості системи адвокатського самоврядування в Україні: 1) здатність до саморегуляції (можливість визначати структуру адвокатури, розподіляти повноваження між органами адвокатського самоврядування); 2) залежність від участі окремих адвокатів (ефективне адвокатське самоврядування – це колективний результат, який вимагає консолідації зусиль усіх адвокатів в Україні); 3) спрямованість на розвиток адвокатури (окремі органи відповідають за індивідуальний напрям розвитку). Констатовано факт розбудови в Україні адвокатоцентричної моделі адвокатського самоврядування, яка, попри спрямованість на врегулювання внутрішньоорганізаційних аспектів, передбачає потужний зовнішньоорганізаційний складник.

Обґрунтовано віднесення системи органів адвокатського самоврядування до інститутів громадянського суспільства за рахунок некомерційного характеру їхньої діяльності та відсутність намірів отримувати прибутки. Доведено, що формалізація джерел фінансування адвокатського самоврядування засвідчує некомерційний характер системи адвокатського самоврядування та є аргументом на користь самоврядності адвокатури, яка всередині системи акумулює кошти на власне самоврядування.

13. Аргументовано, що охоронна функція адвокатського самоврядування в Україні має два виміри: перший пов'язаний із виявленням випадків порушення прав адвокатів, а другий – з участю у формуванні державної політики у сфері захисту прав адвокатів. Зазначено, що перший вимір пов'язаний з деліктними правовідносинами, коли вже є факт порушення прав адвоката, а другий вимір – з превентивною діяльністю на рівні держави, метою якої є попередження протиправної поведінки.

Зазначено, що інститут адвокатури залежить від політичного контексту, який впливає на його завдання та визначає соціальну роль. Встановлено, що ефективність системи адвокатури в Литовській Республіці залежить від моральних якостей окремих адвокатів, які, об'єднавшись, утворюють систему адвокатського самоврядування.

14. Встановлено, що у структурі адвокатського самоврядування Литви існують як постійні, так і тимчасові органи, які можуть бути наділені відповідними функціями, що зумовлені необхідністю вирішення оперативно-господарських питань. З'ясовано, що в Литовській Республіці втручання держави у систему адвокатського самоврядування є мінімальним і обмежується окремими установчими повноваженнями, а також контролем за компетенцією органів адвокатського самоврядування. Констатовано відсутність у Литовській Республіці регіональних органів адвокатського самоврядування, що може стати причиною зниження ефективності адвокатського самоврядування.

Запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний та внутрішньоорганізаційний статуси. Обґрунтовано, що конституційний статус пов'язаний з природою права на правову допомогу і формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини. Доведено, що внутрішньоорганізаційний статус формується у системі адвокатського самоврядування з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури.

15. Зазначено, що впровадження міжнародних правових стандартів має принципове значення, адже через імплементацію держава вирішує такі важливі завдання, як: уніфікація системи правової допомоги з європейськими правилами; запозичення позитивного досвіду; створення умов для діяльності українських адвокатів за кордоном. Доведено існування таких викликів для процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні, як: політизація процесу просування законодавчих ініціатив; відсутність системи моделювання та вивчення результатів впровадження позитивного досвіду; внутрішній супротив адвокатського середовища; збройний конфлікт; зайва бюрократія.

16. Узагальнено та обґрунтовано такі перспективні напрями імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні: позиціонування права на правову допомогу як поєднання права на захист та обов'язку держави створити систему адвокатури; забезпечення балансу між централізованим та децентралізованим підходом до розбудови адвокатського самоврядування; запровадження системи моніторингу якості правової допомоги; посилення ролі адвокатів у позасудовій медіації; залучення третіх осіб для визначення або підтвердження рівня професійної підготовки майбутніх адвокатів; індивідуалізація окремих форм протиправної поведінки адвокатів.

17. Запропоновано під імплементацією позитивного досвіду розбудови адвокатури розуміти сукупність правових засобів та способів наближення вітчизняного законодавства та практики адвокатської діяльності до міжнародних стандартів через впровадження позитивного досвіду нормативно-правового регулювання та управління інститутом адвокатури. Встановлено, що метою імплементації є розбудова в Україні ефективного інституту адвокатури та системи органів адвокатського самоврядування, орієнтованих на співпрацю з владними інституціями та громадянським суспільством.

Систематизовано такі цілі імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури: забезпечення максимальної ефективності та людиноцентричності інституту адвокатури; усунення інституційних розбіжностей української моделі адвокатури та відповідних моделей в європейських країнах; удосконалення структури органів адвокатського самоврядування в частині розподілу повноважень; запровадження функціональної системи гарантій адвокатської діяльності; створення умов для розширення діяльності українських адвокатів в європейських країнах; розбудова справедливої системи формування адвокатського корпусу та підтвердження кваліфікації адвокатів; удосконалення форм участі держави в організації та функціонуванні інституту адвокатури.

18. Запропоновано під принципами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури розуміти вихідні засади модернізації та удосконалення форм адвокатської діяльності та структури органів адвокатського самоврядування. Систематизовано такі принципи: конструктивність, оцінка ефективності, плановість, узгодженість, комплексність, системність.

19. Запропоновано під суб'єктами імплементації позитивного досвіду розбудови інституту адвокатури в національне законодавство та практику діяльності адвокатів розуміти учасників, які своїми діями забезпечують впровадження цього досвіду в Україні. До числа суб'єктів віднесено: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України; Національну асоціацію адвокатів України, регіональні органи адвокатського самоврядування, окремих адвокатів, а також міжнародних суб'єктів. Обґрунтовано комбінований механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання міжнародного та внутрішньодержавного механізмів.

Запропоновано створення литовсько-української комісії з вивчення та впровадження спільного досвіду розбудови інституту адвокатури, до складу якої повинні входити адвокати з України та Литовської Республіки, які представляють органи адвокатського самоврядування.

20. Встановлено, що оцінка ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні являє собою діяльність органів влади та адвокатського самоврядування з вивчення та оцінки результатів впровадження змін у законодавство та практику адвокатської діяльності. Запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності імплементації, яка включає: кількість дисциплінарних проваджень стосовно порушення адвокатами законодавства та правил адвокатської етики; рівень суспільної довіри до адвокатів з боку отримувачів правової допомоги; рівень ефективності роботи органів адвокатського самоврядування та якості прийнятих ними рішень; кількість судових справ, відповідачами яких є адвокати; кількість адвокатів, які працюють у системі безоплатної вторинної правової допомоги; кількість прийнятих нормативно-правових актів, які регламентують адвокатську

діяльність в Україні; кількість осіб, які склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Войцешук В.В. До питання законодавчого визначення права на правову допомогу в Україні. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 21–25.
2. Войцешук В.В. Визначення права на правову допомогу в законодавстві Литовської Республіки. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 307–312.
3. Войцешук В.В. До питання визначення правового статусу адвоката в Литовській Республіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 422–425.
4. Войцешук В.В. Особливості функціонування органів адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 591–597.
5. Войцешук В.В. Особливості регламентації правового статусу адвоката в законодавстві України. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 3(63). Р. 191–195.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Войцешук В.В. Регламентація адвокатського самоврядування в законодавстві України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 293–296.
2. Войцешук В.В. Досвід розбудови системи адвокатського самоврядування в Литовській Республіці. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 261–265.
3. Войцешук В.В. Перспективні напрями удосконалення інституту адвокатури в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 289–292.
4. Войцешук В.В. Механізм імплементації в Україні позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 558–561.

АНОТАЦІЇ

Войцешук В.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Литовської Республіки та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2025.

Дисертацію присвячено порівняльному адміністративно-правовому аналізу законодавчих засад розбудови інституту адвокатури в Україні та Литовській Республіці. На підставі ґрунтовного аналізу наукових праць, національного законодавства та нормативно-правових актів, практики їхнього застосування сформульовано низку наукових висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавчого регулювання та адміністративно-правового механізму функціонування інституту адвокатури загалом та системи адвокатського самоврядування зокрема.

Здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз законодавства і практики розбудови інституту адвокатури в Литовській Республіці та Україні з деталізацією особливостей системи адвокатського самоврядування та подальшою систематизацією напрямів імплементації позитивного досвіду. Запропоновано концепцію подвійного правового статусу адвоката, яка поєднує конституційний (формується з метою забезпечення національних інтересів у сфері прав людини) та внутрішньоорганізаційний (формується з метою ефективного структурного управління інститутом адвокатури) статуси. Запропоновано комбінований механізм імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови адвокатури в Україні, який передбачає поєднання внутрішньодержавного та міжнародного механізмів. Запропоновано систему критеріїв оцінки ефективності процесу імплементації позитивного досвіду Литовської Республіки у сфері розбудови інституту адвокатури в Україні, яка включає кількісні та якісні критерії.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, адвокатське самоврядування, адвокатура, законодавство Литовської Республіки, законодавство України, право на правову допомогу, правовий захист, правовий статус, правосуддя.

Voitseshuk V.V. Advocacy as an institution for the implementation of the right to legal aid: a comparative administrative and legal analysis of the legislation of the Republic of Lithuania and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2025.

The dissertation is devoted to a comparative administrative and legal analysis of the legislative foundations of the development of the institute of advocacy in Ukraine and the Republic of Lithuania. Based on a thorough analysis of scientific works, national legislation and regulatory legal acts, and the practice of their application, a number of scientific conclusions, proposals and recommendations aimed at improving the legislative regulation and administrative and legal mechanism of the functioning of the institute of advocacy in general and the system of advocate self-government in particular have been formulated.

A comprehensive comparative legal analysis of the legislation and practice of developing the institute of the bar in the Republic of Lithuania and Ukraine has been carried out, detailing the features of the system of bar self-government and further systematizing the areas of implementation of positive experience. The concept of a dual legal status of a lawyer has been proposed, which combines constitutional (formed in order to ensure national interests in the field of human rights) and internal-organizational (formed in order to effectively structurally manage the institute of the bar) statutes. A combined mechanism for implementing the positive experience of the Republic of Lithuania in the field of developing the bar in Ukraine has been proposed, which involves a combination of domestic and international mechanisms. A system of criteria for assessing the effectiveness of the process of implementing the positive experience of the Republic of Lithuania in the field of developing the institute of the bar in Ukraine has been proposed, which includes quantitative and qualitative criteria.

Key words: bar, justice, lawyer self-government, lawyer, legal activity, legal protection, legal status, legislation of the Republic of Lithuania, legislation of Ukraine, right to legal aid.

Підписано до друку 13.01.2025. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1126.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.